

O'RTA OSIYO XALQLARI MUSIQASI TARIXI VA MUTAFAKKIR OLIMLARNING FIKRLARI

*FarDU universiteti magistranti
Toshmatov Zoyirjon Komiljonovich*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'rta osiyo xalqlari musiqasi tarixi va mutafakkir olimlarning fikrlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: qadimgi musiqa, antik davr, Pifiya va Kapitoliy o'yinlari, Yunoniston, tragediya, qadimgi afsonalar, Rim musiqa madaniyati, pantomima teatri.

Аннотация

В этой статье представлена информация об истории музыки народов Средней Азии и мнениях ученых-мыслителей.

Базовые слова: античная музыка, Античность, Пифийские и Капитолийские игры, Греция, трагедия, античные мифы, Римская музыкальная культура, театр пантомимы.

Annotation

This article contains information about the history of the music of the peoples of Central Asia and the opinions of thinker scientists.

Base words: ancient music, antiquity, Pythian and Capitol games, Greece, tragedy, ancient legends, Roman music culture, pantomime theater.

Ma'lumki, uzoq o'tmishga ega bo'lgan O'rta Osiyo xalqlari taraqqiyoti tarixi o'z boshidan turli voqoyalarni, yuksalish va orqaga ketish davrlarini boshdan kechirdi. Shubhasiz, bu davrlarning barchasi tarixda o'zining ma'lum izini qoldirdi. Xususan ilm-fan madaniyatimiz taraqqiyotida IX—XII asrlar davrining o'rni beqiyosdir. Shuni alohida ta'kidlash joizki, Shax Ma'mun ibn Muhammad X asr oxirlarida janubiy va shimoliy qismlarga bo'lingan Xorazmni yagona bir markazga birlashtirdi. Ma'mun ayniqsa poytaxt Gurganchni Sharqning eng yirik ilmiy-madaniy markazlaridan biriga aylantirdi. Ma'mun Gurganchda «Baytul xikma» (Donishmandlar uyini) tashkil qildi. U Ma'mun akademiyasi deb ham ataldi. Bu maskanda ulug' mutafakkirlar Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Ibn al-Hammar, Abu Saxl Masixiy, Ibn Irok, Ahmad Farg'oniyalar ijod qildilar. Shuningdek ular orasida Sharqning ko'pgina mamlakatlaridan kelgan ulug' allomalar ham bor edi.

O'rta asrlarda musiqiy nazariy ma'lumotlar, u so'z o'rta asrlarda isloh qilinib "iyqo" iborasi bilan almashtirilib, "nag'ma, soz, ovoz, musiqiy harakat o'lchovlarini anglatilishidan dalolat beradi. Ilmi musiqiyning beshinchi, oltinchi, ettinchi holatlarida "ko'chish nisbati"ning "nisbat ul-k'yichik" turlari bayon etilgan. Oltinchi

holat. ... nazariy-amaliy muammolari yuksak ilmiy saviyada umumlashtirib berilgan. Shu bois, ushbu risola zamonaviy musiqashunoslik uchun ham hanuz dasturilamal vazifasini bajarib kelmoqda. Forobiy va Ibn Sinolar tomonidan riyoziy fanlar tarkibiy qismi sifatida ta'riflangan musiqa, Amir Temur va ayniqsa, temuriylar davridan boshlab ehtirosli va kamyob san'at turi sifatida tan olina boshlandi.

O'rta Osiyolik mutafakkir olimlar haqida ma'lumotlar. Abu Abdullo Muhammad Ibn Muso al - Xorazmiy. (783-850yy) Buyuk mutafakkir va olim al-Xorazmiyning arifmetika va algebraga doir «Kitob al-jabr val mukobala» (To'ldirish va qarama-qarshi qo'yish haqida kitob) asari matematika fanida yangi davrni boshlab beribgina qolmay, balki uning keyingi asrlardagi taraqqiyotiga ham katta asos bo'ldi. «Hind arifmetikasi haqida kitob» asari tufayli avval Sharq xalqlari, so'ngra esa yevropa xalqlari ham Qadimiy Hindistonning katta yutug'i-o'nli pozitsiyasi hisoblash sistemasi bilan tanishdilar. (XII asrda lotin tiliga o'girilgan). Al-Xorazmiyning «Kitob surat al-arz» (yerning surati) asari geografiyaga, «Astronomik jadvallari» astronomiyaga oid bo'lib, ular muallifning nomini jahonga yoydi. Shuningdek, «Kuyosh soatlari to'g'risida risola», «Tarix risolasi», «Usturlab haqida risola», «Musiqa risolasi» singari ajoyib asarlari olimga katta shuxrat keltirdi, uning nomini abadiylashtirdi. Al-Xorazmiyning «Al-jabr val muqobala» asari keyinchalik yevropada «Algebra» deb yuritila boshlandi. Uning astronomiyaga oid asari esa faqat Sharqda emas, balki G'arbda ham asronomiya fani rivojida katta rol o'ynadi.

Abul Abbos Ahmad ibn Muhammad Al-Farg'oniy. Al-Farg'oniyning tarjimai holiga doir ma'lumotlar tarixda kam saqlanib qolgan. 861 yilda vafot etgan. Astronomiya, matematika, geodeziya, gidrologiya fanlarining bilimdoni Bag'dod va Damashqdagi rasadxona qurilishlarida faol qatnashdi va u yerda Ptolemeyning «Yulduzlar jadvalidagi» ma'lumotlarni tekshirish ishlarini olib bordi. Al-Farg'oniy astronomiyaga oid «Astronomiya negizlari» asarida astronomiyaga oid bilimlarni tartibga soldi, o'zining yangi natijalari bilan boyitdi. O'sha davr an'anasiga muvofiq mamlakatlarni yetti iqlimga bo'lib urgandi. Kuyosh soatlarini. bayonini berdi, astronomik asboblari yaratdi. Farg'oniyning bu asari N.Kopernik davriga qadar yevropada astronomiya fanidan asosiy qo'llanma sifatida foydalanildi.

Abu Nasr al-Forobiy (873-950 yy). O'trorda tug'ilgan, boshlangich ma'lumotni Shosh, Buxoro, Samarqandda olgan so'ng Bag'dodda uzoq yashab, zamonasining olimlari bilan ilmiy muloqotda bo'lgan. Ilmning turli sohalariga oid 160 dan ortiq risolalar yozgan. Musiqa nazariyasiga bag'ishlangan «Musiqa xaqida katta kitob» nomli mashhur asari bu soha tarixiga bag'ishlangan eng dastlabki tarixiy manbalardan biridir. U serqirra, qomusiy olimdir.

Abu Rayxon Beruniy (973-1048 yy). Xorazmda tavallud topgan bu mutafakkir, serqirra olim astronomiya, tarix, tibbiyot, riyoziyot, jug'rofiya, geodeziya, meteorologiya, etnografiya, falsafa, filologiyaga oid 150 ga yaqin asarlar yaratgan. Bu

asarlar Beruniy nomini jahonga taratdi. Shuningdek, uning xikoyalar, she'rlar bitganligi xam ma'lum. Beruniy o'rta asrda birinchi bo'lib globus yaratdi. U arab, fors, hind turkiy tillarni mukammal bilgan. Uning «Farmokanaziya», «Geodeziya», «Hindiston», «Minerologiya», «Ma'sud qonuni», «qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarlari o'zbek va rus tillariga tarjima qilingan. Maxmud G'aznaviy saroyda ham xizmatda bo'lgan. U Ibn Sino bilan ham zamondosh edi.

Abu Ali Ibn Sino (980-1037 yil) U falsafa, mantiq ruxshunoslik, adabiyotshunoslik, she'riyat, musiqa, geologiya, minerologiya, fizika, matematika, tibbiyot, astronomiyaga oid yuzlab asarlar yaratdi. Abu Alining ilmiy qiziqishlari doirasi shu qadar keng bo'lganki, uning 40 dan ziyod tibbiyotga, 30 ga yaqin astronomiya va tabiatshunoslik fanlariga, 185 ta falsafa, mantiq va ilohiyotga bag'ishlangan asarlar yaratgani ma'lum.

Vizantiya musiqasining lotin cherkov aytimlari va diniy xizmatlariga o'tkazgan ta'siri va ahamiyati xususida yuqorida bir necha bor qayd etilganligiga qaramay uni o'rganilishi bir muncha mushkil kechgan. Xristian davrining ilk boshlanish bosqichidanoq Vizantiya musiqa san'ati haqida ma'lumotlar bo'lishiga qaramay, amaliy musiqa namunalari bizgacha yetib kelmagan. Shu bois, birinchi asr xristian musiqasi haqidagi fikr -mulohazalar asosan ruhoniylar yozib qoldirgan qo'llyozmalaridagi umumiy qarashlar tizimi asosida shakllandi.

Vizantiya - yunon madaniyatining vorisi sifatida o'zining musiqiy an'analarida qadimgi yunon xalq qo'shiqlar va ibodatxona madhiyalarini saqlab qoldi. Ammo, so'nggi rivojlanish pallada ular unutilib boradi. Hanuzgacha o'rganilmagan qadimgi vizantiya musiqasi negizida pinhon sirlangan ellinlar musiqasining tovushqatorini saqlanib qolgan bo'lsa ajab emas. Biroq, mazkur davrda vizantiyaning gullab yashnagan arxitekturasida qadimgi yunon va rim madaniyatlarining ta'sirini aniq ko'rish mumkin. Bugunda vizantiya musiqasini tadqiq qilish borasidagi asosiy to'sqinlik, o'ziga xos qadimgi vizantiya nota yozuvini bugungi kunga qadar o'rganib chiqilmaganiga borib taqaladi.

Asosiy adabiyotlar

1. Галущенко И.Г. История музыки народов мира. Вып.3. Т., “Музыка”. 2008.
2. История зарубежной музыки. Выпуск 1-6, М.-СПб., 1986-2001. I т.-535 б., II т. –277 б., III т. – 533 б., IV т. – 529 б., V т. – 448 б.
3. История русской музыки. Выпуск 1-4, М., 1981-1987. I т.-623 б., II т.- 580 б., III т.-486 б., IV т.-525 б.